

УДК 330.01:364.1

Топішко Н. П.,

старший викладач кафедри економічної теорії Національного університету "Острозька академія"

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ КРАЇН ЄС: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Охарактеризовано наслідки глобалізації для суспільних взаємин, зокрема соціальної політики. Досліджуються особливості організації системи соціального захисту населення в розвинутих країнах і напрями її реформування після світової кризи 2008 року.

Ключові слова: глобалізація, соціальна політика, макроекономічна нестабільність, соціальний захист населення, моделі держав суспільного добробуту, реформування соціальної сфери.

Охарактеризованы последствия глобализации для общественных отношений, в частности для социальной политики. Исследуются особенности организации системы социальной защиты населения в развитых странах и направления ее реформирования после мирового кризиса 2008 года.

Ключевые слова: глобализация, социальная политика, макроэкономическая нестабильность, социальная защита населения, модели государств всеобщего благосостояния, реформирование социальной сферы.

The definition of globalization, its ways of realization and consequences for social policy has been described. Peculiar features of social protection schemes of enhanced countries and its reforms after world crisis in 2008 are analyzed.

Key words: globalization, social policy, macroeconomic uncertainty, social protection, welfare state models, reforms in social sphere.

Постановка проблеми. У ХХ ст. у більшості країн світу було сформовано результативну цілісну систему колективної відповідальності за індивідуальний добробут і майбутнє всіх членів суспільства. Останнім часом виклики глобалізації, демографічні зміни змушують уряди модернізувати національні соціально-економічні моделі розвитку (у т. ч. соціальну частину) з метою оптимізації розподілу і використання обмежених бюджетних коштів. При коригуванні курсу реформ в Україні доцільно визначити зміни, що відбуваються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам глобалізації, соціальної політики, соціального захисту населення (СЗН), ролі наддержавних структур в їх забезпеченні присвячені публікації Н. Болотіної, Е. Лібанової, С. Сіденко та ін. Питання глобалізації економічного розвитку та його соціалізації є предметом наукового дослідження Боба Дікона, Мішеля Халса, Поля Стабса, К. Уно, Д. Копіца та ін. Проблема модернізації соціальної політики в умовах нестабільності соціально-економічних систем у світі, що глобалізується, є актуальною. В останні роки спостерігається загострення суспільної уваги до неї.

Мета статті – аналіз змін у світовій практиці соціального захисту населення під впливом нестабільності макроекономічних систем в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічна ситуація у світі зазнає стрімких трансформацій під впливом глобалізації, світової фінансово-економічної кризи, застосування як на державному, так і наддержавному рівнях заходів щодо подолання її наслідків. При вивченні цього питання необхідно, на наш погляд, виходити з розгляду засадничих принципів побудови системи СЗН, аналізу здобутків і проблем національних її моделей у ХХ – початку ХХІ ст., оцінки соціальної спрямованості стабілізаційних заходів у сучасних умовах.

Моделям соціального захисту, що використовуються в різних країнах, притаманні як спільні риси, так і національні особливості. Тип моделі визначається історичними умовами становлення СЗН як інституту держави, впливом останньої на соціально-економічні процеси, рівнем економічного розвитку та його динамікою, менталітетом населення [1, с. 21]. Роль держави вимірюється, як правило, питомою вагою у ВВП видатків державного бюджету. Зростання цього показника в розвинутих країнах у ХХ ст. із 5-15% до 32-64% свідчило про її посилення. Через бюджети країн єврозони перерозподілялося в середньому 50,4% ВВП [2, с. 2]. Сформовані в розвинутих країнах системи СЗН стали однією з найвагоміших ознак держав суспільного добробуту. Так чи інакше регулюється зайнятість, доходи, відносини між підприємцями і найманими працівниками, забезпечується функціонування соціальної інфраструктури. Одночасно (особливо з 60-х до 90-х років ХХ ст.) під впливом як державної політики, так і тиску професілок підвищувалася соціальна відповідальність бізнесу. Вагоме значення має також згода населення фінансувати соціальну політику через сплату податків. Готовність її оплачувати зумовлено потребою у соціальному захисті при настанні вірогідних соціальних ризиків. Як правило, чим меншими є доходи людей, тим вищим є їх попит на суспільні блага [3, с. 127, 129].

Виокремлюють такі моделі держав суспільного добробуту: ліберальна (США, Канада, Австралія, Великобританія), консервативна (Німеччина, Італія, Франція, Австрія, Бельгія); соціал-демократична (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Швейцарія) [4]. В Європі основними моделями ор-

ганізації соціальної підтримки громадян є англосаксонська (Беверіджа), континентальна (Бісмарка), південно-європейська, скандинавська. Моделі СЗН різняться співвідношенням у джерелах його фінансування трансфертів з державного бюджету та страхових засад (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація основних моделей соціального захисту населення в країнах – членах ЄС

Модель, країни	Характерні ознаки моделі
Англосаксонська (ліберальна) (Беверіджа) Великобританія, Ірландія, Швейцарія	Діють механізми ринкової саморегуляції. Домінує приватна власність, принципи ліберальної, протестантської етики. Перерозподіл ВВП через державний бюджет незначний. Державне регулювання економіки і соціальної сфери обмежене. Соціальна допомога адресного характеру відносно незначна за розміром. Соціальна захищеність забезпечується зайнятістю населення, страховими внесками роботодавців і працівників. Системи страхування розвинуті. Розмір страхових виплат переважно невеликий.
Консервативна, (корпоративна) (Бісмарка) Австрія, Німеччина, Франція, Італія, Бельгія	Заснована на принципах професійної солідарності. Рівень СЗН залежить від тривалості трудової діяльності й соціального страхування. Розмір і термін страхових соціальних виплат залежить від трудового стажу, строку сплати, їх величини та віку працівника. Соціальна підтримка нужденних із державного бюджету є допоміжним механізмом соціального захисту тих, хто внаслідок відсутності/недостатності страхового стажу не отримує страхові соціальні виплати. Широко використовується система перерозподілу національного доходу у формі компенсацій і виплат. Бюджетні соціальні видатки майже дорівнюють страховим внескам працівників.
Скандинавська соціал-демократична (солідарна) Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія, Нідерланди	Високий рівень СЗН ґрунтується на солідарності суспільства, врахуванні широкого кола соціальних ризиків, розвинутому державному секторі. Держава відіграє провідну роль у створенні безпечного життєвого середовища для всього населення незалежно від його зайнятості та сплати страхових внесків. Вирівнювання доходів населення і висока зайнятість забезпечуються високим ступенем перерозподілу ВВП через держбюджет (у Швеції – 66%, Данії – 61%, Фінляндії – 56%). Трудові взаємини регулюються на національному рівні, а не на рівні підприємств або галузей. Це мінімізує рівень безробіття. Страхування на випадок безробіття є добровільним і управляється профспілками.
Південно-європейська Іспанія, Греція, Італія, Португалія	Соціальна політика має пасивний характер та орієнтована на компенсацію втрат мінімального доходу окремих верств населення. Рівень СЗН є відносно низьким. Важлива роль у його забезпеченні належить сім'ї та добровільним організаціям.

* Складено за: [1, с. 21-30; 3, с. 129-130; 5]

[3, с. 131]

Розглядаючи зайнятість населення як основу його самозахисту й економічного розвитку суспільства, уряди розробляють як активні її програми (перепідготовка працівників, дотації підприємствам, які створюють робочі місця), так й пасивні (виплати у разі безробіття, соціальної допомоги з малозабезпеченості тощо). На рис. 1 відображено структуру витрат країн ЄС-27 на активні заходи на ринку праці у передкризовому 2005 р. і післякризовому 2009 р. Як бачимо, структура заходів залишалася відносно стабільною.

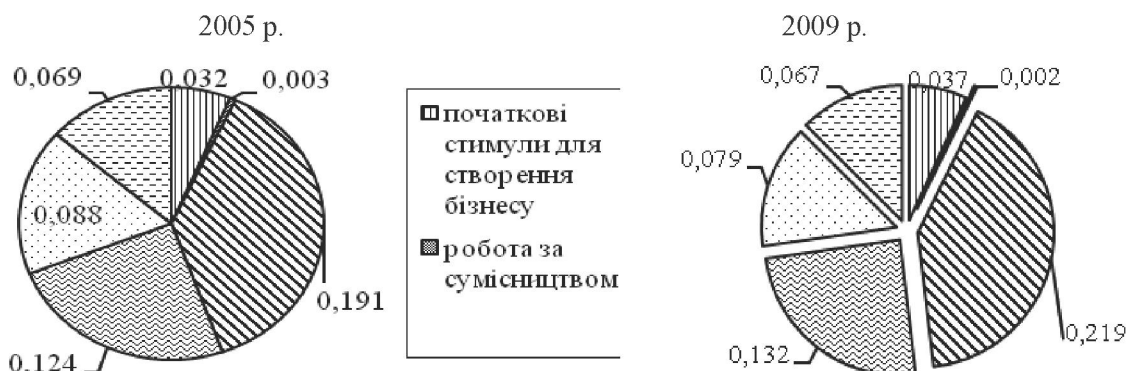

Рис. 1. Структура витрат ЄС-27 на активні заходи на ринку праці у 2005 та 2009 рр., у % до ВВП

Складено за: [6]

Процес створення робочих місць спрямовано не лише на збільшення кількісних показників зайнятості. В умовах прискорення НТП і глибоких структурних змін в економіці все більш вагоме значення надається удосконаленню структури зайнятості. Наприкінці XX – початку XXI ст. понад 60% робочих місць у країнах ЄС було створено у високотехнологічних і наукомістких галузях [7, с. 167]. Білоус І. Досвід країн ЄС у сфері

соціальної підтримки населення // Світ фінансів. – Випуск 4 (9), грудень 2006 р. – С. 165-169. Однак проблема зайнятості залишається актуальною. Рівень безробіття у високорозвинутих країнах є досить високим (рис. 2).

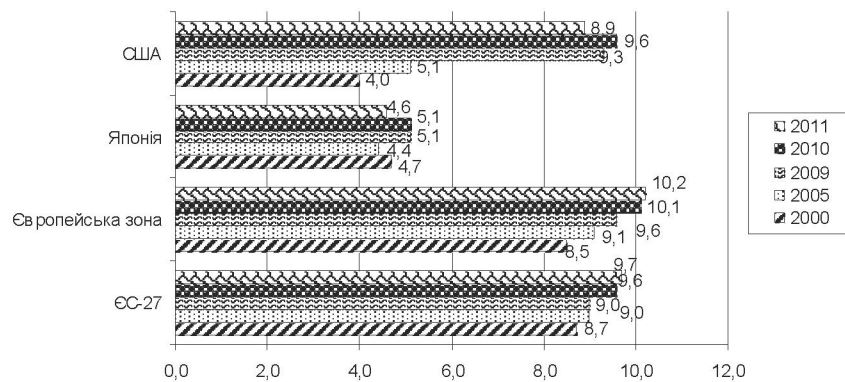

Рис. 2. Рівень безробіття в ЄС-27, Європейській зоні, Японії та США у 2000-2011 рр., %

Складено за: [8].

Зростає потреба в соціальній підтримці малозабезпечених, безробітних, хворих, людей похилого віку, інвалідів, сімей із дітьми. Системи соціального захисту країн ЄС є високовитратними і вимагають значних фінансових коштів. Їхню динаміку за 2000-2009 рр. відображено на рис. 3.

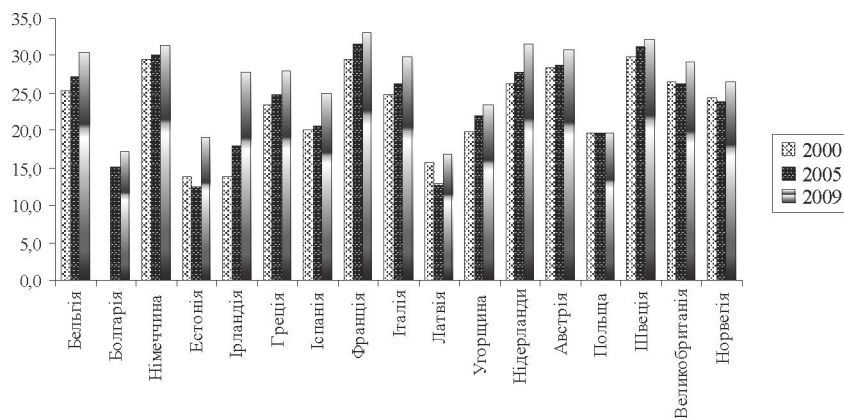

Рис. 3. Динаміка загальних витрати на соціальний захист населення в країнах ЄС у 2000-2009 рр. (% ВВП)

Складено за: [9].

Фінансування системи соціального захисту організовано на засадах соціального партнерства. На рис. 4 наведено структуру витрат на СЗН країн ЄС-27 у 2000 р. та 2009 р. за суб'єктами відрахувань.

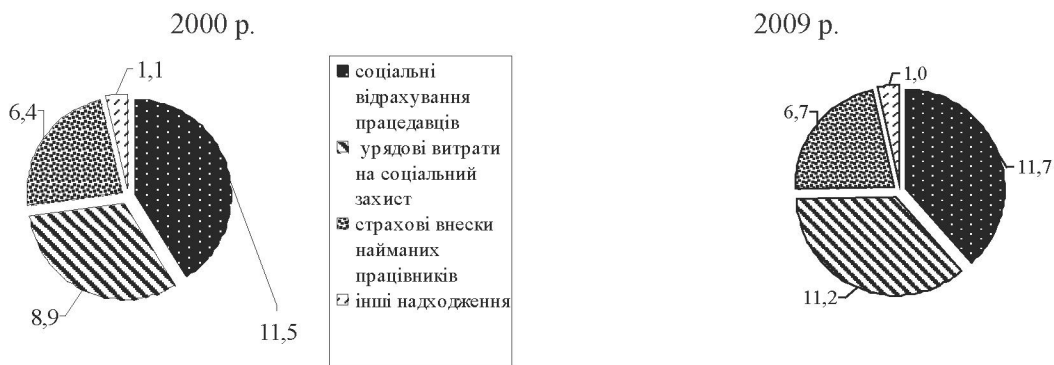

Рис. 4. Структура витрат на соціальний захист населення в Європейській зоні (17 країн) за суб'єктами відрахувань у 2000 та 2009 рр., % ВВП

Складено за [10]

Види, обсяг соціальних заходів, масштаби охоплення певних соціально-демографічних груп формуються відповідно до особливостей громадян, які їх потребують; стану ринку праці та активності жінок на ньому; рівня диференціації доходів. Залежать від обраної моделі соціально-економічної системи, обсягів фінансування, розмірів соціальних нормативів, податкової спроможності населення, рівня народжуваності, розвитку приватного сектора соціального захисту, ступеня участі держави в перерозподілі коштів на користь нужденних. У структурі соціальних витрат держав ЄС майже дві третини їх скеровано на пенсії та охорону здоров'я (рис. 5).

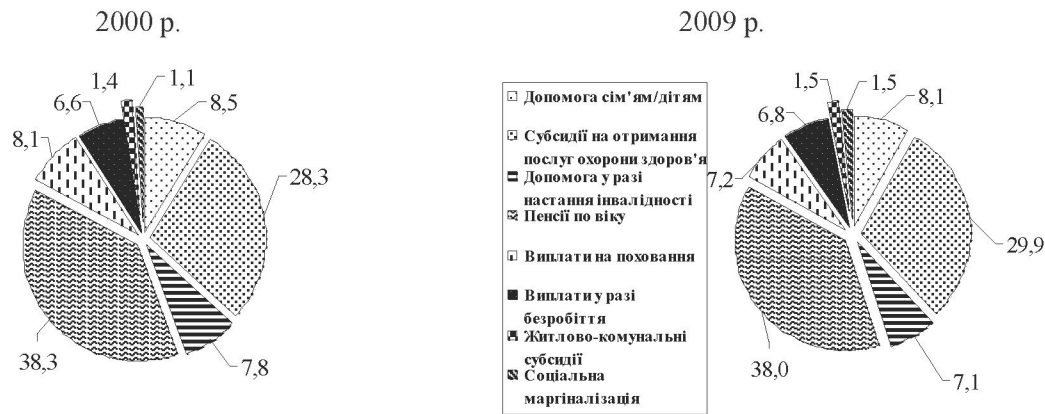

Рис. 5. Структура соціальних витрат у країнах Європейській зоні (17 країн) у 2000 та 2009 рр., % загальних виплат

Складено за: [11].

Колективна система СЗН послаблює соціальні ризики і зменшує бідність майже вдвічі (табл. 2).

Таблиця 2
Рівень ризику бідності у країнах ЄС до і після надання соціальних трансфертів у 2000-2010 рр., %

Показники	Роки	До соціальних трансфертів					Після соціальних трансфертів				
		2000	2005	2008	2009	2010	2000	2005	2008	2009	2010
ЄС-27		:	26	25	25	26	:	16	16	16	16
Європейська зона (17 країн)		:	24	24	24	25	:	15	16	16	16
Бельгія		23	28	27	27	27	13	15	15	15	15
Болгарія		18	17	27	26	27	14	14	21	22	21
Німеччина		20	23	24	24	24	10	12	15	16	16
Естонія		26	24	25	26	25	18	18	20	20	16
Ірландія		31	32	34	38	40	20	20	16	15	16
Греція		22	23	23	23	24	20	20	20	20	20
Іспанія		22	24	24	24	28	18	20	20	20	21
Франція		24	26	23	24	25	16	13	13	13	13
Італія		21	23	23	23	23	18	19	19	18	18
Латвія		22	26	30	30	29	16	19	26	26	21
Угорщина		17	29	30	29	28	11	14	12	12	12
Нідерланди		22	22	20	21	21	11	11	11	11	10
Австрія		22	24	25	24	24	12	12	12	12	12
Польща		30	30	25	24	24	16	21	17	17	18
Швеція		:	29	29	27	27	:	10	12	13	13
Великобританія		29	31	29	30	31	19	19	19	17	17
Норвегія		24	28	26	25	27	:	11	11	12	11

* Складено за: [12]

Хоча витрати європейських країн на СЗН є значними, проте зростання безробіття, кількості пенсіонерів, неповних сімей, посилення припливу мігрантів, підвищення числа родин із низьким рівнем доходів загострюють ситуацію. Для фінансування соціальних витрат уряди або підвищували рівень оподаткування доходів (скандинавські країни), або покривали бюджетні дефіцити за рахунок збільшення державних боргів (Греція, Португалія, Італія). Державні фінанси країн Єврозони (особливо Греції, Італії, Португалії, Ірландії) знаходяться у стані гострої, глибокої кризи. Фінансова криза в Єврозоні, пов'язана з борговими зобов'язаннями урядів країн, може суттєво дестабілізувати світову економіку. Організація економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) у звіті про перспективи зростання економіки ЄС знизил оцінку темпу росту з 1,6% у 2011 р. до 0,2% у 2012 р. (на межі рецесії) [13].

Концентрація фінансового і промислового капіталу, подальше формування “нового світового порядку” і нової парадигми світового розвитку (із провідною роллю наднаціональних структур і ТНК), економічні негаразди обмежують можливості держави керувати в національних інтересах. Така ситуація погіршується впливом несприятливої світової економічної динаміки. Хвилі криз змінюють одна одну: фінансова, обвал виробництва, ускладнення податково-бюджетної ситуації. У таких умовах посилюється соціальна диференціація, конфліктність у суспільстві, відбувається послаблення традиційних соціальних зв'язків, простежується тенденція до зниження впливу політичних важелів на регулювання соціальних процесів і заміщення їх на фінансові. У більшості країн Європи уряди вже не можуть підтримувати такий високий рівень соціального забезпечення, який було досягнуто в останні п'ятдесят років економічного благополуччя.

У пошуках виходу із системної кризи країни ЄС запроваджують заходи жорсткої економії. виправлення структурних диспропорцій відбувається через зниження в низці країн соціальних стандартів і, відповідно, соціальних виплат. Прагнення національного капіталу зменшити економічні витрати на виробництво продукції і забезпечити переваги у жорсткій конкуренції спонукає їх до скорочення витрат на оплату найманої праці, соціальний захист. Соціальний демпінг досить часто знаходить підтримку уряду. Для зниження вартості продукції, інфляції, підвищення процесів накопичення капіталу робляться спроби демонтажу соціальної держави, скорочення державних бюджетів, соціальних видатків.

Більшість країн Єврозони зменшує державне регулювання економіки та стимулює приватний сектор через зниження податків, відміну валютного контролю і контролю за цінами, збільшує пільги компаніям. Так, уряд Італії з метою скорочення бюджетного дефіциту з 3,9% ВВП до 0% у 2014 р. планує підвищити податки і знизити бюджетні видатки за 2012-2013 рр. на 45,5 млрд. євро. Впроваджується так званий “податок солідарності”, за яким з річного доходу в 90-150 тис. євро сплачуються додаткові 5%, а понад 150 тис. євро – 10%. Ставка податку на доходи від інвестицій зростає з 12,5% до 20%. Розглядається можливість збільшення кількості робочих днів у році [14, с. 8]. Лідери 25 країн ЄС (окрім Великобританії та Чехії) на саміті в Давосі (січень 2012 р.) схвалили проект бюджетно-податкової угоди, яка передбачає проведення узгодженої політики, централізацію контролю над бюджетами країн, санкції щодо порушників. У всіх країнах із метою посилення економічної активності (за переповненого ринку праці та необхідності скорочення соціальних видатків держави) стимулюється підприємництво. У разі отримання підприємницької ліцензії громадянин сам сплачує соціальний пакет, податки і не має оплачуваних лікарняних, відпускних.

Виправлення структурних диспропорцій відбувається шляхом суворої економії, зниження соціальних стандартів, відповідно, й соціальних виплат. У боротьбі з борговою кризою реалізують підходи, відповідно до яких держава повинна бути, перш за все, організатором і координатором економічного процесу й високопродуктивної праці, а не соціальним утримувачем. Так, уряд Італії збільшує доходну частину держбюджету за рахунок введення нових податків, зменшення витрат шляхом підвищення пенсійного віку, скорочення видатків на охорону здоров'я та освіту. В Ірландії до 2014 р. державні видатки мають скоротитися на 10% [15]. У Греції зарплати зменшилися на 20%, безробіття зросло до 25% внаслідок деіндустріалізації економіки і банкрутства малого бізнесу. Середня зарплата скоротилася на 20-30%. Хоча середня пенсія становить 700 євро, проте більшість пенсіонерів отримує менше 500 євро. Підвищено податки. За офіційною межею бідності знаходиться 28% населення [13]. Це посилює соціальну напругу в суспільстві.

Системи соціального забезпечення і соціального страхування реформуються в напрямі перекладання частини витрат на населення. Поступово підвищують пенсійний вік, заохочують накопичувальні схеми добровільного пенсійного страхування, застосовують гнучкі, “точкові” форми соціальної допомоги, поширюють платність у наданні соціальних послуг. Населення прагне вирішення проблем дефіциту бюджету не за їх рахунок, а через впровадження податку на фінансові трансакції, так званого “податку солідарності” (у деяких країнах, наприклад, Франції, Португалії його вже запроваджено). Незважаючи на вищезазначені зміни, соціальні стандарти в більшості країн Європи залишаються ще досить високими.

Науковці й практики підкреслюють, що інформаційні виклики, загострення демографічних проблем, постійне зростання попиту на соціальні послуги призвели до кризи традиційного суспільства загаль-

ного добробуту. У сучасних умовах актуалізується завдання щодо глибокої трансформації соціальної політики і формування кардинально нової моделі соціальної держави [16, с. 115]. Перспективи подальших перетворень у соціальній сфері (зокрема в освіті, охороні здоров'я, пенсійній системі) відповідно до сучасних (постіндустріальних) викликів вчені пов'язують із індивідуалізацією надання відповідних послуг; забезпеченням їх безперервного (протягом всього життя особи) характеру; приватизацією (посиленням ролі приватного фінансування); інтернаціоналізацією конкуренції (у т.ч. міжнародної) в їх наданні; появою нових технологічних рішень при наданні соціальних послуг [16, с. 114].

Висновки. Подальша інтеграція країни у світовий простір потребує продуманої соціально-економічної стратегії з визначенням тенденцій його розвитку, ризиків для національної системи. У світі, що блискавично змінюється, визначальним чинником економічного розвитку стає здатність оптимально застосовувати наявні знання, інформаційні технології, швидко реагувати на зміни у ринковій ситуації. Забезпечити стійкий і динамічний поступ можливо лише на випереджальній моделі інноваційного розвитку. Потрібні значні фінансові кошти, відновлення розвитку реального сектора економіки, перекриття витоку капіталу й наукового потенціалу за кордон, детінізація економіки, розробка національної стратегії структурних зрушень із врахуванням національних пріоритетів. Важливо посилити роль держави як головного інвестора економічного зростання, відновити довіру населення до вітчизняної банківської системи та інших системних змін, формувати нові моделі соціальної політики. Це є основою підвищення суспільного добробуту.

Література:

1. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки: Монографія. – К.: Ліра, 2004. – 328 с.
2. Мунтіян В. Евроинтеграция: возможны варианты // 2000. – 2 сентября 2011 г. – В-2.
3. Монусова Г. Социальная политика в европейском общественном мнении: субъективный контракт между обществом и государством / Г. Монусова // Вопросы экономики. – 2012. – № 6. – С. 127-152.
4. Esping-Andersen G. The three words of welfare capitalism. Cambridge, 1990.
5. Крамаренко Л. Соціальний захист населення в країнах Європейського Союзу (на прикладі категорії "багатодітні сім'ї") Електронний ресурс: режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_uprav1/2011_2/33.pdf
6. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tps00077>.
7. Білоус І. Досвід країн ЄС у сфері соціальної підтримки населення // Світ фінансів. – Випуск 4 (9), грудень 2006 р. – С. 165-169.
8. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/5/55/Table_unemployment_rates.PNG.
9. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00098&plugin=1>.
10. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00108&language=en>.
11. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00106&language=en>.
12. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/main_tables.
13. Лукашин Ю. Цены на сталь падают // Еженедельник "2000". – 9 декабря 2011 г. – В-4.
14. Загоруйко Ю. Боргова криза в Європі: Італія готується до жорсткої економії // Дзеркало тижня. – 20 серпня 2011 р. – С. 8.
15. Флеминг Стюарт. Криза євро. Фінал? // Дзеркало тижня. – № 45. – 10 грудня 2011 р. – С. 8.
16. Мау В. Человеческий капитал: вызовы для России / В. Мау // Вопросы экономики. – 2012. – № 7. – С. 114-131.